

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «РОЗВИТОК», «ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК» «ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ»

М. І. Крючкова, аспірант, Сумський національний аграрний університет

На основі наукових джерел обґрунтовано сутність понять «розвиток», «економічний розвиток», «економічне зростання». Розглянуто теоретичні підходи різних науковців до трактування поняття «розвиток», що дало змогу обґрунтувати авторський підхід до тлумачення цього поняття. На основі узагальнення та систематизації існуючих тлумачень запропоноване авторське визначення поняття «розвиток» у вузькому та широкому розумінні.

Ключові слова: розвиток, економічний розвиток, економічне зростання, прогресивний розвиток, регресивний розвиток, екстенсивний розвиток, екзогенний розвиток, галузь.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В економічній теорії наявна значна кількість підходів до трактування поняття «розвиток». Незважаючи на велику кількість наукових праць та значні досягнення в області обґрунтування теоретичних основ розвитку, на сьогодні його сутність чітко не визначена. Відсутність єдиного універсального підходу, а також суперечливість між деякими визначеннями поняття «розвиток» потребує проведення ґрунтовнішого аналізу цього поняття з метою створення несуперечливого теоретичного підґрунтя. Інтерпретація поняття «розвиток» повинна ґрунтуватись на врахуванні багатоаспектності та багатогранності досліджуваного поняття, що потребує вивчення значної кількості літературних джерел.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні існує велика кількість досліджень, як вітчизняних так і зарубіжних вчених присвячених визначенню сутності поняття «розвиток». Важливу роль у теоретичному дослідженні проблематики розвитку відіграють праці: І. Ансоффа [1], Д.М. Гвішіані [25], О.Л. Гапоненко, А.П. Патрухіна [3], Ю.С. Масличенкова [10], В.В. Ільїна, Ю.І. Кулагіна [6], І.Т. Фролова [23], І.В. Кононенка [7], та ін.

Формування цілей статті. Мета статті є критичний аналіз різноманітних підходів проаналізувати сутність поняття «розвиток» та його складові.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку економічних відносин в Україні доволі актуально є проблема розвитку галузі коноплярства, яка могла б стати однією із стратегічно орієнтованих в Україні.

Будь яка-галузь може плідно розвиватися, за умови якщо теорія її розвитку є методом здобуття нового знання й практичного перетворення дійсності.

В новому столітті інформатизації, що характеризується турбулентністю навколишнього середовища бізнесу, вирішальним фактором виживання і розвитку галузі коноплярства стає швидкість, з якої вона здатна реагувати на зміни ринкової ситуації. Насамперед, розглянемо, що розуміють під категорією «розвиток».

Наукові підходи до загальнотеоретичного

обґрунтування категорії «розвитку» є досить розмаїтими. Наведемо в таблиці 1 систематизацію визначення поняття «розвиток» наведених в науковій літературі.

Виділяють три основні підходи до розуміння розвитку: через вивчення і виділення власних систем, які розвиваються; через формування трактувань цієї дефініції; як порівняльної характеристики об'єкта.

За першим підходом, розвиток є незворотним, спрямованим, закономірним і унікальним процесом змін відкритої системи у просторі та часі.

Другого підходу дотримуються такі вчені, які визначають розвиток як процес формування нової відкритої системи, який виражений у якісній зміні складу, структури і способу функціонування системи, що виявляється у кризовій формі та спрямований на досягнення цілей.

Інші вчені розуміють розвиток як унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі та часі, що характеризується постійною зміною цілей його існування шляхом формування нової відкритої системи і переводом його в нову траєкторію розвитку [15].

Розвиток як загальнонаукову категорію розглядають з трьох сторін: як закон, як принцип та як явище. Розвиток як закон характеризує перехід від одного буття до іншого, причому наступний стан буття буде іншим за попередній за кількісними або якісними характеристиками. Традиційно вважають, що наступний стан буття буде кращим за попередній. Розвиток як явище є протилежним до буття, яке знаходиться в незмінному стані. Розвиток як принцип є іманентною рисою буття, його невід'ємною характеристикою, що також зумовлює можливість подальших змін буття [13].

Процес розвитку характеризується великоорієнтованістю видів і форм. Так, Н.П. Масленнікова, Е.М. Коротков, Е.А. Смирнов, виділяють дві форми розвитку: еволюційну і революційну.

Еволюційна характеризується поступовими кількісними і якісними змінами, а революційна – стрибкоподібним переходом від одного стану системи до іншого.

Таблиця 1

Визначення поняття «розвиток»

Автори [джерело]	Визначення поняття «розвиток»
Енциклопедія «Вікіпедія» [16]	Розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін в організмі та психіці людини, її мисленні, почуттях і поведінці, що є результатом біологічних процесів в організмі та впливів навколишнього середовища.
Філософська енциклопедія [22]	Вищий тип руху, зміни матерії і свідомості; перехід від одного якісного стану до іншого, від старого до нового. Розвиток являє собою саморух об'єкта – іманентний процес, джерело якого укладено у самому об'єкті, що розвивається. Розвиток виникає в результаті протиріч нового і старого, боротьби «суперечливих, взаємовиключних, протилежних тенденцій», властивим об'єктам «природи», їхнього подолання, перетворення в нові протиріччя. «Розвиток є «боротьба» протилежностей»
Словник сучасної філософії [19]	Філософська категорія, що виражає процес руху, зміну цілісних систем. До найбільш характерних рис даного процесу відносяться: якісне виникнення нового об'єкта (чи його стану), спрямованість, необоротність, закономірність, єдність кількісних і якісних змін, взає-мозв'язок прогресу і регресу, суперечливість, спіралевидність форми (циклічність), розгортання в часі. Даний процес є саморозвитком (саморухом) оскільки основним джерелом розвитку виступають внутрішні протиріччя.
Філософський енциклопедичний словник [21]	Розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін в організмі та психіці, поступальний рух, еволюція, перехід від одного стану до іншого. Здатність до розвитку становить одну із загальних властивостей матерії. Істотну характеристику процесів розвитку становить час: по-перше, всякий розвиток здійснюється в реальному часі, по-друге, тільки часовий фактор виявляє спрямованість розвитку.
Академічний тлумачний словник української мови [17]	Процес, внаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого.
И. Ансофф [1]	Питання не стільки того, що є, скільки того, що може бути зроблено з тим, що є. Це складний і суперечливий процес, під час якого система збільшує свої можливості із задоволення потреб її елементів та інших систем, що перебувають у зовнішньому середовищі стосовно неї. Стосовно окремої людини, розвиток – це процес, під час якого індивіди збільшують свої можливості із задоволення власних та чужих потреб і бажань.
Д.М. Гвішиані [25]	Система протиріч, система якісно різних етапів, щаблів, система оборотних і необоротних процесів, система поступального росту й внутрішньої цілісності розвитку.
О.Л. Гапоненко, А.П. Патрухин [3]	Рух вперед, формування нових рис, становлення нових структурних характеристик об'єкта, його еволюція, поліпшення, удосконалювання, прогрес, а також ріст і розширення.
Ю.С. Маслеченков [10]	Перехід від одного якісного стану до іншого.
В.В. Ільїн, Ю.І. Кулагін [6]	Зміна, рух.
Л.Д. Забродська [5]	Просування від простого до більш складного та ефективного.
І.Т. Фролова [23]	Закономірна, спрямована якісна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів.
С.І. Ожегов, Н.Ю. Шведова [12]	Процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого, якісного до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого.
Е.М. Коротков [8]	Сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнення життєвої системи, її здатність чинити опір руйнівним станом зовнішнього середовища.
Е.А. Смирнов [18]	Незворотна, спрямована, закономірна зміна матерії та свідомості.
І.В. Кононенко [7]	Безповоротна, направлена, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів, що здійснюється протягом часу
В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим [14]	Процес кількісно-якісних змін у системі, ускладнення структури і складу, в результаті чого підвищується її опірність дестабілізуючому впливу зовнішнього середовища й ефективність функціонування.
Л.Г. Мельник [11]	Незворотна, спрямована, закономірна зміна системи на основі реалізації внутрішньо-притаманних їй механізмів самоорганізації. Основними властивостями розвитку є незворотність, спрямованість, закономірність, а також впорядкованість та активна роль внутрішніх механізмів самоорганізації.
О. Страхов [20]	Сукупність процедур і засобів, за допомогою яких нова думка чи ідея перетворюється на нововведення.

Також виділяють прогресивний і регресивний розвиток. Прогресивний розвиток – зміна якості системи від нижчого до вищого чи менш зробленого до більш зробленого. Регресивна зміна системи припускає зниження якісного рівня, деградацію організації, падіння її якісних і кількісних характеристик [9, 8, 13].

Н.В. Афанасьєва, В.Д. Рогожин, В.І. Рудика виділяють три головних напрямки розвитку: збільшення масштабів споживання економічних ресурсів – кількісний аспект; зміни в складі елементів і їхніх комбінацій – структурний аспект; зрушення в споживчих характеристиках елементів, у їхній індивідуальній і інтегральній корисності – якісний аспект [2].

Розвиток буває або екстенсивним, тобто проявом і збільшенням того що вже є, або інтенсивним, тобто виникненням якісно нових форм.

З іншої сторони, розвиток буває або екзогенним, тобто несправжнім розвитком, обумовленим лише ззовні, навколишнім світом, або ендогенним, тобто справжнім розвитком, джерело якого знаходиться усередині того, що розвивається.

Відрізняють також індивідуальний розвиток, розвиток якої-небудь окремої істоти, від загального розвитку [24].

Л.Д. Забродська розрізняє три форми розвитку: ринковий розвиток, відображає процес

розширення кола споживачів, клієнтури; організаційний розвиток, відображає процес розвитку індивідуума, груп, сфер відповідальності, систем управління, ініціатив тощо; діловий розвиток – це спрямування ресурсів туди, де вони мають забезпечити максимальну конкурентоспроможність протягом максимально великого терміну часу [5].

Таким чином, проведене дослідження щодо сутності «розвитку» з позицій поглядів різних науковців дає можливість зробити висновок, що не існує єдиної думки стосовно визначення даного поняття, тому на сучасному етапі вимагає уточнення та розкриття. На підставі аналізу теоретичних підходів до визначення дефініцій, якими автори трактують поняття «розвиток», виникає можливість зробити висновок, що «розвиток» – незворотно-направлені зміни у системі, що відбуваються як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий. Поняттям «розвитку» охоплюються всі способи появи чогось нового, тобто основною складовою цього процесу є нововведення.

Складовою розвитку є економічний розвиток, який в універсальному словнику-енциклопедії трактується як якісні й структурні зміни в національних економіках як наслідок економічного зростання; чинники що впливають на економічний розвиток: людський капітал, капітал фінансовий і майновий, природні ресурси, технологія, культура; коли всі чинники виступають у великій кількості, вони здатні стимулювати економічний розвиток, коли їх бракує – можуть бути перепорою для економічного розвитку [4].

Структуру економічного розвитку формує розвиток усіх його елементів: розвиток економічної системи, розвиток галузі, розвиток підприємства, розвиток людського, фінансового та майнового капіталу, розвиток інновацій та інвестиційних процесів тощо [Прийма розвиток підприємства].

Термін «економічний розвиток» часто замінюють на термін «економічне зростання».

Економічний розвиток у порівнянні з економічним зростанням представляє за своїм змістом більш ширше поняття, що накладає певний відбиток на підходи до аналізу проблем, які сфокусувалися в даних поняттях. Наприклад, в якості джерела економічного зростання розглядаються такі фактори, як капітал, технічний прогрес, праця, освіта, природні ресурси. Коло джерел економічного розвитку значно розширене і тому враховує, наприклад, відмінності на рівні розвитку економіки досліджуваних країн, відмінності в соціальних, культурних, національних та інших аспектів поведінки людей.

Цікавою особливістю досліджуваних категорій є також те, що за їх допомогою суб'єктом встановлюються контури майбутнього.

При цьому поняття розвитку відображає стратегію, а зростання – тактику досягнення ідеалу, мети в майбутньому.

Категорія економічного зростання є важливою характеристикою суспільного виробництва. Сьогодні під економічним зростанням розуміють кількісне та якісне удосконалення виробництва та збільшення національного продукту, яке буде сприяти вирішенню проблем обмеженості ресурсів та підвищенню рівня життя населення.

Отже, з відомою часткою припущень, можна сказати, що поняття «економічний розвиток» більш конкретне і практично значуще, а «економічне зростання» більш абстрактне і теоретично значуще.

Економічне зростання є органічним складовим елементом економічного розвитку. Але якщо економічне зростання – виключно кількісний господарський розвиток, то економічний розвиток передбачає саме якісне економічне зростання з глибокими структурними змінами у відносинах власності, в системі суспільного поділу праці й зайнятості, в політиці доходів та соціальній сфері тощо.

Економічне зростання є оборотним процесом, тобто після нього рано чи пізно настає спад. Про оборотність економічного розвитку не можна так однозначно стверджувати, бо технічний прогрес, поява нових економічних форм свідчать про настання якісних змін у господарському розвитку при кількісних витратах у виробництві товарів та послуг. Це особливо характерно для сучасних перехідних економік.

В сучасній економічній літературі співвідношення цих понять в більшій мірі визначається не через відмінності, котрі у них присутні, а через те спільне, що їх об'єднує. Економічне зростання – основа економічного розвитку. В теперішній час все більше число західних дослідників підходять до економічного розвитку з тих позицій, що й економічного зростання, використовуючи представлені поняття як синоніми.

Ми ж вважаємо, що дані поняття за своєю суттю є родинними, оскільки «зростання» є похідним від «розвитку», вони споріднені, але не тотожні.

Економічний розвиток – це більш широке поняття, яке охоплює як збільшення обсягу виробництва, так і зміни в сфері виробничих і економічних відносин, ставлення до власності, розподілу тощо. В загальному вигляді його можна розуміти як результат взаємодії економічних, соціальних, політичних та інших факторів, що дозволяють сформулювати основу соціального прогресу.

Слід наголосити, що економічний розвиток є визначальною фазою в процесі неперервних економічних змін, господарської еволюції

людського суспільства.

Економічне ж зростання є однією з найважливіших суспільних проблем, темпи якого визначають динаміку економічного розвитку країни і виступають лише складовою економічного розвитку.

Висновки: Виходячи з проведеного дослідження, можливо зазначити, що на сьогодні серед вчених не існує єдиної науково-обґрунтованої точки зору в питаннях сутності поняття «розвиток». На підставі аналізу було запропоноване наступне визначення поняття «розвиток», а саме: «розвиток» -- незворотно-направлені зміни у системі, що відбувається як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий. Поняттям «розвитку» охоплюються всі способи появи чогось нового, тобто основною складовою цього процесу є нововведення.

Виходячи з розуміння економічної сфери життєдіяльності суспільства як системи, що характеризується такими параметрами як елементи, властивості, відносини між елементами, зовнішнє середовище, мета і часовий інтервал, які, набуваючи конкретних виявів, визначають тип економічної системи суспільства, економічний розвиток пропонується розглядати, як збільшення обсягу виробництва, так і зміни в сфері виробничих і економічних відносин, ставлення до власності, розподілу тощо.

В загальному вигляді його можна розуміти як результат взаємодії економічних, соціальних, політичних та інших факторів, що дозволяють сформувати основу соціального прогресу.

Слід наголосити, що економічний розвиток є визначальною фазою в процесі неперервних економічних змін, господарської еволюції людського суспільства. У цьому руслі поняття «економічне зростання» є однією з найважливіших суспільних проблем, темпи якого визначають динаміку економічного розвитку країни і виступають лише складовою економічного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И.Ансофф: [пер. с англ.]. – М.: Экономика, 2005.
2. Афанасьев Н.В., Рогожин В.Д., Рудыка В.И. Управление развитием предприятия: Монография. – Х.: Издательский Дом «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
3. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление : учебник [для студ. ВУЗов] / А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухин. – М.: Изд-во «ОМЕГА-Л», 2006. – 464 с.
4. Економічний розвиток. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.slovopedia.org.ua/29/53397/10788.html>.
5. Забродська Л.Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії: Навч. посібник для студ. екон. спец. – Харків: Консул, 2004. – 208 с.
6. Ільїн В.В., Кулагін Ю.І. Людина і світ. Навчальний посібник. – К.: Київ: Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2003. – 283 с.
7. Кононенко І.В. Управління розвитком підприємства: Навч. посібник. – Х.: НТУ «ХПІ», 2001. – 134 с.
8. Коротков Э.М. Концепция менеджмента/ Э.М. Коротков. – М.: Дека, 1997. 304 с.
9. Масленникова Н.П. Управление развитием организаций. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2002. – 304 с.
10. Маслеченков Ю.С. Технология и организация работы банка: теория и практика. – М.: Дека, 1998. – 432с.
11. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития – Сумы.: ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.
12. Ожегов М.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка/ Русская академия наук. – М.: Азбуковник, 1998. – 944 с.
13. Погорелов Ю.С. Категорія розвитку та її експланаторний базис / Ю.С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К., 2012. – Вип. 27, т. 1. – С. 30-34.
14. Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Монографія. – Х.: Видавничий Дім «ИНЖЕК», 2003. – 328 с.
15. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі : монографія / О.В. Раєвнева. – Харків, 2006. – 496 с.
16. Розвиток (значення). [Електронний ресурс]. – Доступний з [http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Розвиток_\(значення\)](http://www.uk.wikipedia.org/wiki/Розвиток_(значення)).
17. Розвиток : академічний тлумачний словник української мови (1970-1980). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.sum.in.ua/s/rozvytok>.
18. Смирнов Э.А. Основы теории организации: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 375 с.
19. Современная философия: Словарь хрестоматия. Ростов-на-Дону, Феникс, 1995. – 511 с.
20. Страхов О. Механізм державного управління інноваційного розвитку на рівні регіонів/О. Страхов// Акт. пробл. держ. упр.: зб.наук.пр. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2007. – Вип. 1 (27). – С. 172-178.
21. Философия: Энциклопедический словарь/ Под ред. А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 1072 с.
22. Философская энциклопедия. Т.4 «Наука логики» -- Сигети. Гл. ред. Ф.В.Константинов. – М.: «Советская энциклопедия», 1967. – 592 с.
23. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. 560 с.
24. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция Л.Ф. Ильичев, Н.П.Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г.Панов – М.: Сов. – Энциклопедия, 1983. – 840 с.
25. Финансовые механизмы стратегического управления развитием предприятия./ Ю.А., Путятин, А.И. Пушкар, А.Н. Тридид. – Харьков: Основа, 1999. – 488 с.

Крючкова М.И. Теоретические подходы к определению понятия «развитие», «экономическое развитие» «экономическое зростання».

На основе научных источников обоснована сущность понятий «развитие» «экономическое развитие», «экономический рост». Рассмотрены теоретические подходы различных ученых к трактовке понятия «развитие», что позволило обосновать авторский подход к толкованию этого понятия. На основе обобщения и систематизации существующих толкований предложено авторское определение понятия «развитие» в узком и широком смысле.

Ключевые слова: развитие, экономическое развитие, экономический рост, прогрессивное развитие, экстенсивное развитие, экзогенное развитие, отрасль.

Kryuchkova M. Theoretical approaches to the definition of «development», « economic development», «economic growth».

Based on the scientific sources the essence of the concept of «development», «economic development», «economic growth» is proved. Theoretical approaches of different scientists to the interpretation of the concept «development» which made it possible to prove the author's to its interpretation are given. On the base of generalizing and systematizing the existing interpretations the author's determination of the essence of the concept "development" in the narrow and broad sense is proposed.

Keywords: development, economic development, economic growth, progressive development, regressive development, extensive development, exogenous development, branch

Дата надходження до редакції: 05.11.2013 р.
Резензент: д.е.н., професор Чупіс А.В.

Крючкова М. І. Теоретичні підходи до визначення понять «розвиток», «економічний розвиток» «економічне зростання»